

لويس كارول چون چيروكي (ئەلېس لە ولاتى عاجباتىيەكان) نى نووسى؟

لە رۆژى (۴ / يولى / ۱۸۶۲) لويس كارول لە گەل ھەرسى كچەكەى رازگرى كۆليژەكەى (كريست جۇرج ھينرى ليدل) كە ناويى كچەكانى (رينا: ۱۳سال) و (ئەلېس: ۱۰سال) و (ئيدىس: ۸سال) بوون.. ھەموويان سواری بەلەمىك بوون و چايان دەخواردەوہ و لە رووبارى (تايمن)دا گەشتيان دەکرد، ئەلېس داواى ليكرد كە چيروكيكيان بۇ بگيرپتەوہ، لويس كارول كونوپر بېرۆكەى چيروكيكى ئەندىشەيى بۇ ھات، ھەر (ئەلېس) شى كرد بە پالەوانى چيروكەكەى. ئەلېس داواى ئەوہشى ليكرد كە چيروكەكەى بۇ بنووسيتەوہ.

لويس كارول، داواكەى ئەلېسى ھىنايەدى، داواى گۆرانكارى و زيادخستەسەرى، چيروكەكەى نووسىيەوہ و ھەر خۆشى كۆمەلىك وینەى بۇ كيشان، لە پيشا كتيبەكەى لە ژير ناوى (سەركيشىيەكانى ئەلېس لە ژير زەوى) دا بوو.. لە سالى (۱۸۶۴) دا لەجەژنى (۱۲) مېنى لە دايكبوونى ئەلېس، كتيبە دەسنووسەكەى پيشكەش بە ئەلېس كرد.. دواتر ناوى كتيبەكەى گۆرى بە سەركيشىيەكانى (ئەلېس لە ولاتى عاجباتىيەكان)

لە سالى (۱۸۶۵)دا سەركيشىيەكانى (ئەلېس لە ولاتى عاجباتىيەكان) دا، بۇ يەكەمىن جار چاپكرا.. تا ئەمرو زياتر لە سەد جار ئەم كتيبە بە زمانى ئىنگليزى چاپكراوہتەوہ، ئەم كتيبە بوو بە يەكەمىن كتيبى چيروكى مندالان لە ئىنگلتەرادا و، چيروكى ئەلېس لە ولاتى عاجباتىيەكان بوو بە وپردى سەر زارى مندال و گەورەكان لەو ولاتەدا، لە سالى (۱۹۳۲)دا ئەم كتيبە بوو بە يەكەمىن كتيبى چيروك بۇ مندالان لە جىھاندا، يەكەمىنە لەو كتيبانەى كە زۆرتىن ژمارەى ليفرۆشراوہ.. تا ئەمرو ئەم كتيبە ھەريان گيپراوہ بۇ زياتر لە ھەشتا زمانى جىھانى.. كراوہ بە فىلمى كارتون و بە فىلمى سىنەمايى و بە چەندىن زمانى جىھانى دۆبلاج كراوہ.. بە شىوہيەكى ئاسانتريش دارپۆراوہ و بە شانۆگەرى و شانۆى بووكەلەش، بە زمانە جياوازەكان نەمايش كراوہ.

ناوبانگ دەركردنى چيروكى سەركيشىيەكانى (ئەلېس لە ولاتى عاجباتىيەكان) بوو بە ھاندەر بۇ لويس كارول. ئەوہبوو كە دەستى كرد بە نووسىنى بەرگى دووہمى لە ژير ناوى (روانىن لە ميانەى ئاوينەوہ) يا (روانىن لە ميانەى شووشەوہ). كە لە سالى (۱۸۷۱) دا ئەم كتيبەشى چاپكرد.. رۆمانىكىشى لە ژير ناوى (چەنەبازى) دا چاپكرد.

ئەلېس كتيبە؟

(ئەلىس ھىنرى جۇرچ لىدل) كەسىتتېيەكى راستىيە، كچۆلەيەكى گەنم رەنگى (۱۲) سالان بوو، كچى
عەمىدى كۆلئىزى (كوست تىشېرىش) بوو، زۇر خۇى دەبردە پىشەو و، خۇى لاي لويىس كارۇل شېرىن
كردبوو. (ئەلىس لىدل) لەو چىرۆكە كلاسېكېيە بى وىنە و بى دىالۆگانە بىزاربوو، كە داىكى بۇى
دەگىرەنەو و يا دەخوئىندەو.. بىزارى ئەلىس، بوو بە ھەوئىنى بىر كىردنەو و خەيالى لويىس كارۇل، ئەم
بىر كىردنەو و يەش لەو چىرۆكەدا بەر جەستەبوو، كە ئەلىسى كىرد بە پالەوانى چىرۆكىكى ئەندىشەيى
فەلسەفى و لەژىر ناوى (ئەلىس لە ولاتى عاجباتىيەكان)دا داىرشت.. چىرۆكەكەش بەو دەست پىدەكا:

ئەلىس خەرىكى گول چىن بوو، بۇ ئەوئى تاجە گولپنەيەك دروست بىكات و بىخاتە سەرى، لەم كاتەدا
كەروئىشكىكى گەورەى چاومىخەكى، بەروانكەيەكى لە بەردابوو، كاتژمىرىكى لە گىرفان دەرھىنا و سەيرى
كرد و بەرەو كونەكەى رايكرد.. ئەلىس لە دىمەنى كەروئىشكەكە سەرسام بوو، چونكە پىشتر كەروئىشكى
واى گەورە و سەيرى نەبىنىبوو.. يەكسەر بە دوايدا رايكرد و كەوتە ناو لانە گەورەكەى كەروئىشكەكەو..
كە ھەستايەو لە جىھانىكى خەيالىى عاجباتىدا خۇى دۆزىيەو، گول و ئاژەل و بالدەكان لە قەوارەى
ئاسايى گەورەتر بوون وەك مرؤفېش دەوان، ھەموو شتەكانىش جىاوازبوون.

ئەم چىرۆكە بە چەندىن سەركىشىدا تىدەپەپىت.. ئەو دەردەخات كە ئەوئى لە خەيالدان لە راستىدانىن..
ئەلىس لەم ولاتەدا دەپوا و دەگەپى و دەپوانىت، شتى عاجباتى دەبىنىت (داوئەلىك و شىرىك و پىاويكى
ئاسن) دەبىنىت.. ھەموويان پىكەو دەچن بۇ لاي جادووگەرىك، بۇ ئەوئى يارمەتتىيان بدات.. شىرەكە
ئازايى دەويست، پىاوه ئاسنەكە دلى دەويست، داوئەلەكە ھۇشى دەويست، بەلام ئەلىس گەپرانەوئى بۇ
مالى خۇيان دەويست.

جىاوازى چىرۆكى (ئەلىس لە ولاتى عاجباتىيەكان):

لويىس كارۇل ئېلھامى لە ئارەزووى ئەلىس و لە خودى مندالانى ترەو وەرگرت، كە لە چىرۆكى كلاسېكى
ئامۆژگارى و پەند و تەلقىن ئاسايى بىزاربوون چونكە تەنھا جەختيان لەسەر رەوشت و گوئىدىرى و
پىنمايى گەورەكان دەكردنەو، يا لە ياسا و لە نەرىتە باو كۆمەلەتتېيەكان لانەدەن.. خواست و خەون
و ئارەزووكانى مندالانىان بە لاو نابوون.

سەركىشىيەكانى(ئەلىس لە ولاتى عاجباتىيەكان) چىرۆكىكى فەلسەفى و فەنتازىيە، ئەم چىرۆكە خالىكى
وەرچەرخانە لە ئەدەبى مندالاندا، لويىس كارۇل كودەتايەكى بەسەر ئەو رىباز و شىوازە كلاسېكېيە
چەقبستوانەدا كىرد، كە مندالان لىيان وەرست و بىزاربوون. لويىس كارۇل جورە چىرۆكىكى جىاواز و
دژەباوى نووسى، لە ميانەى ئەلىسى بچكۆلەى پالەوانى چىرۆكەكەو.. ئەندىشە و شادى بەسەر
بازوودا سەركەوتن.. ئەم چىرۆكە متمانە و ئازادى و ئازايى بە مندالان دەبەخشىت، كە خۇيان

رووبە پرووی ئەو كىشانە ببنەووە كە دىنە رىيان، پىويستە خۆيان چارەسەر و رىگەى سەر كەوتنىان بدۆزنەووە.

ئەلىس مندالىكى ئاساييە و هىچ توانايەى بە دەرى نىيە.. بەلام لە رووبە پرووبونەووە ناترسىت، ئەوەش رەتدە كاتەووە كە پىبەندىت بە ياساى كەسانى تر، بە تايبەتەش گەورەكان، يا ئەوانەى لەو زەبەلاحتەر و بە دەسەلاتر.

لوىس كارۆل لە رىي ئەم شاكارە ئەدەبىيە جىهانىيەى بۆ مندالان، ناوبانگى دەركرد. ئەمسال (۱۵۱) سال بەسەر چاپكردى (ئەلىس لە ولاتى عاجباتىيەكان) دا تىپەرى، بەلام تا ئەمروۆش، چىژ و خۆشى ئەم چىرۆكە كال نەبۆتەووە، مندالان بە پەرۆشەووە گووى لىدەگرن يا دەخویننەووە، يا بە فىلمى كارتۆن و سىنەمايى و شانۆ دەيبىنن.

لوىس كارۆل، پىش جەژنى (شەست و شەش) سالەى لە دايكبوونى، تووشى نەخۆشى ئەنفلۇنزاىەكى قورس دەبىت، سىيەكانى دەگرىتە و برىندار دەبن.. ھەر بەم نەخۆشىيە لە (۴/ يونايەر/ ۱۸۹۸) دا كۆچى دوايى كرد.

نەروىج: ۲۰۱۶